

Edebiyat Tarihi Kaynaklarına Eleştirel Bir Yaklaşım: *Osmanlı Müellifleri ve Tuhfe-i Nâilî Örneği*

GÖKHAN ALP**

A Critical Approach to Sources of Literature
History: The Writers of Ottoman And the Sample of
Tuhfe-i Naili

Ö Z E T

Osmanlı Devleti'nde, tarih bilincinin kurumsallaşmasıyla birlikte vakânüvislik, kurumsal bir yapı hâline gelmiş; geçmişi kayıt altına almak sadece siyasi, askeri, mali vb. alanlarda kalmayarak ilim, kültür, sanat ve edebiyat sahalarında da çok çeşitli eserler yazılmıştır. Devlet müesseselerindeki bürokratların, belirli şehirlerdeki meşhurların, mutasavvıfların, şair, bilgin ve musiki üstatlarının bir araya getirildiği biyografik eserler, edebiyat tarihi araştırmalarının vazgeçilmez bir unsuru olmuş; kültürel ve edebî hayatın bir ürünü olmakla birlikte bu eserler, dönem araştırma ve incelemeleri için önemli bir belge ve kaynak hâline dönuşmüştür.

Öne çıkan isimlerin hâl tercümelerini toplım bilincine taşıyan disiplin içerisinde biyografi alanında yer alan ve edebiyat tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Osmanlı Müellifleri ve Tuhfe-i Nâilî söz konusu mezkur bilincin sürekliliğini sağlayan bir yaklaşımla tahrir kılınmıştır. Biyografik sahada modern ve bilimsel bir anlayışla günümüz okuyucusuna uzanan çalışmalarda başvuru kaynakları arasında yer alan bu eserler, yer yer verdikleri yanlış bilgiler neticesinde bazı çalışmaların hatayla malûl olmasına yol açmıştır. İncelenen kaynaklarda yazar dikkatsizliğinden, kaynakların yeterli derecede incelenmemesinden, hatalı

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, with the institutionalization of historical awareness, historians became an institutional structure. To record only the past political, military, financial, etc. A variety of works have been written in the fields of science, culture, art and literature. Autobiographical works in which bureaucrats in state institutions were gathered, celebrities in certain cities, mystics, poets, scholars and music masters, became an indispensable element in the research of the history of literature. Although these works are a product of cultural and literary life, they have become an important document and source for research and study.

The books of The Writers of Ottoman and Tuhfe-i Naili, which occupy an important place in the field of biography and occupy an important place in the history of literature in the specialization that transfers the translation of prominent names to public consciousness, with a methodology that ensures the continuity of the mentioned consciousness. These works, which are considered among the reference sources in studies that reach today's reader with a modern scientific understanding in the field of biography, have caused some studies to be mistakenly

* Makalenin Geliş Tarihi: 04.02.2021 / Kabul Tarihi: 02.05.2021..

** Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, (alpgoxhann@gmail.com), Orcid Id: 0000-0002-0237-8352..

bilgilerin aynen tekrarımdan hareketle bu makalede, edebiyat tarihi kaynaklarının bilimsel eleştiri süzgecinden geçirilmesi gerekliliği ortaya konulmuş; birtakım tespitler ışığında biyografik kaynaklara yönelik saptamalar paylaşılmıştır.

suspended due to the misleading information they contained. In this essay written on the basis of the author's negligence in the analyzed sources, insufficient examination of sources, and the careful repetition of misinformation, the necessity of scientific criticism of the sources of the history of literature is put forward; in light of some of the results, decisions regarding biographical sources have been shared.

ANAHTAR KELİMELEER

Edebiyat Tarihi, Biyografi, Tenkit, Osmanlı Müellifleri, Tuhfe-i Nâilî.

KEYWORDS

Literary Dates, Biography, Criticism, The Writers of Ottoman, Tuhfe-i Nâilî.

Giriş:

Tanınmış kişilerin hayat hikâyelerini ele alan biyografiler, Osmanlı sahasında ilk olarak umumî tarihlerde yer alarak ya eserin sonunda müstakil bir başlık hâlinde ya padişahların saltanat sürelerine göre tanzim edilen eserlerde padişahın ölümünü izleyen kısımda ya da her yıla ait olaylar nakledilirken vefeyât, tebdilât, tevcihât başlıkları altında sunulmuştur. Menkıbelerle süslenen ilk dönem tarihlerinde -*Âşıkpaşazâde Târîhi ve Neşrî Târîhi* vb.- yer alan biyografilerde kısa bir malumat verilip isimler zikredilmiş; sanatkârane bir üslup ve kaynaklara bağlı kalınarak kaleme alınan *Tâciü't-tevârih* ve *Künhü'l-ahbâr* ile bu eserler; siyâsî, kültür tarihi olmakla beraber, birer şuarâ tezkiresi olarak değerlendirilmiştir (İsen 1997: 7-13).

Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye telif, tercüme ve zeyilleri ile önemli bir merhale kaydeden biyografi geleneği özellikle şuarâ tezkireleri ile ön plana çıkmıştır. Şuarâ tezkireleri yanında mevki sahiplerine göre hazırlanmış eserler, Osmanlı tarihleri, hattatlar ve musiki üstatları, vefeyât tarzı eserler, tarikat ulularının menakıpları edebiyatımızda önemli biyografik kaynaklar olarak sıralanmıştır (Levent 2014: 249-50).

Klâsik Türk Edebiyatı'nda ilk tezkire örnekleri Alî Şîr Nevâî (ö. 1501) ve Sehî Bey (ö. 1548) tarafından verilmiş; XVI. yüzyılda Latîfî (ö.1582), Ahdî (ö. 1593), Âşık Çelebi (ö. 1572), Hasan Çelebi (ö. 1604), Beyânî (ö. 1597), Âlî (ö. 1600) ve Garîbî (ö. ?)'nin tezkireleri; XVII. yüzyılda Sâdıki (ö. 1609-1613), Riyâzî (ö. 1644), Fâ'izî (ö. 1622), Rızâ (ö. 1671), Yümnî (ö. 1662), Âsım (ö. 1675) ve Güftî (ö. 1677); XVIII. yüzyılda Mücîb (ö. 1727), Safâyî (ö. 1726), Sâlim (ö. 1743), Belîğ (ö. 1729), Râmiz (ö. 1784), Silâhdârzâde (ö. ?), Safvet (ö. ?), Esrâr Dede (ö. 1797) ve Âkif tezkireleri (ö. ?); XIX. yüzyılda

Şefkat (ö. 1826), Hatibî (ö. ?), Es'ad Efendi (ö. 1848), Ârif Hikmet (ö. 1859), Fatîn (ö. 1866), Tevfik (ö. 1860) ve Mehmed Tevfik (ö. 1892) tezkireleri kaleme alınmıştır (İsen vd. 2015: 14-5).

XX. yüzyılda eski tezkireciliğin devamında Muallim Nâcî (ö. 1893), Fâik Reşad (ö. 1914) tarafından derleme ve nakil seviyesinde kalan biyografi yazıcılığı, Bursalı Mehmed Tâhir'in¹ *Osmanlı Müellifleri*² adlı

¹ Bursalı Mehmed Tâhir (d.1861/ö.1925): 22 Kasım 1861 tarihinde Bursa'da doğdu. Dedesi Abdülmecid'in Hassa Alayı kumandanlarından Üsküdarlı Seyyid Mehmed Tâhir Paşa'dır. Babası Mehmed Rif'at Bey, Bursa belediye kâtiplerindendir. Öğrenime Bursa'da Yerkapı İbtidâî Mektebi'nde başlayan Mehmed Tâhir, Mülkiye Rüşdiyesi'ni bitirip 1875'te Bursa Askerî İdâdisi'ne başlamış, bir yandan da Haraççıoğlu Medresesi'nde Niğdeli Ali Efendi'den özel dersler almıştır. Babasının Plevne'de şehit olması neticesinde Harbiye'ye girerek 1883 tarihinde piyade teğmeni olarak mezun olmuştur. Manastır Askerî Rüşdiyesi'nde coğrafya öğretmenliği, Mülkiye Rüşdiye İdâdisi'nde tarih ve hitabet öğretmenliği yapan Tâhir, akabinde kolağalığına yükselerek bir yıl dolmadan Manastır Askerî Rüşdiyesi'ne müdür olarak atanmıştır. (26 Eylül 1898) Altı yıl sonra Selânik Askerî Rüşdiyesi'ne getirilen Mehmed Tâhir, bir yıl sonra binbaşılığa yükselmiş, siyasî tutumu ve Melâmî çevrelerindeki faaliyetlerinden dolayı rüşdiye müdürlüğünden alınarak Manisa'da Alaşehir redif alayı tabur komutanlığına tayin edilmiştir. (10 Mart 1907) II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Partisi'nden 1908 yılında milletvekili olmuştur. Harp Dairesi, Divan-ı Harb ve Muhakemat Dairesi üyeliklerinde bulunan Tâhir, 28 Ocak 1914 tarihinde Divan-ı Harb üyeliği görevinde iken emekli olmuştur. Zamanın meşhur Melâmî şeyhlerinden Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin ve onun halifesi Kemâleddin Harîrî'nin sohbetlerinde bulunarak Harîrîzâde'nin etkisiyle eski mutasavvıf, şair ve âlimler hakkında biyografi ve bibliyografik çalışmalarına yönelmiştir. İlk eseri *Türkler'in Ullûm ve Fünûna Hizmetleri* (1897) bu dönemin ürünüdür. Bu eserinden sonra çeşitli yazınsal faaliyetlerde bulunan müellif, milletvekili olması münasebetiyle İstanbul'a gelmiş, burada Bağdatlı İsmail Paşa, İsmail Saib, Ali Emiri, İbnülemin Mahmud Kemal, Ahmed Tevhid ve Fâik Reşad gibi isimlerle yakınlık kurmuştur. Bu dönemde meşhur eseri *Osmanlı Müellifleri*'ne hazırlık yapan Tâhir, çeşitli dergilerde araştırmalarını yayımlamıştır. Evkaf Nezareti'nde 1913 yılında kendisi bünyesinde kurulan komisyonla on binlerce yazma eseri inceleme fırsatı bulmuştur. Tâhir daha sonra Topkapı Sarayı Kütüphanesi müdürlüğüne getirilmiştir. 28 Ekim 1925 tarihinde vefat etmiş, Üsküdar'da Aziz Mahmud Hüdâyî Dergâhı haziresinde defnedilmiştir (Kurnaz ve Tatçı 2000: VII-IX; Akün 1992: VI/452-56).

² *Osmanlı Müellifleri* (I. 1333/1915; II/I, h.1338/1920; II/2 1338/1922; III, 1342/1924): Bursalı Mehmed Tâhir'in son, aynı zamanda hacim ve çerçeve bakımından en geniş çaplı eseridir. Yirmi beş yıl boyunca sürdürülen bir çalışma ile meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin doğuşundan XX. yüzyılın ilk çeyreği sonuna kadar gelen bir zamanı kuşatan eserde, bu devre içinde yetişmiş 1691 müellifin hâl tercümesi verilmiştir. Değişik sahalardaki isimlere yer veren müellif, eserinde alfabetik sıra

eseri ile daha ciddi bir zemine taşınmıştır. Osmanlı bibliyografisi istikametinde, disiplinli bir bibliyografya ortaya koyma amacıyla önce Rumeli, Manastır, Kosova ve Selânik'ten başlayarak Aydın, İzmir, Manisa, Bursa, Konya ve İstanbul kütüphanelerini tetkik eden Mehmed Tâhir, eski hâl tercümelerinde müelliflerin hayatları ile ilgili anekdot, menkıbe kabilinden taraflara bakmak yerine; fikrî ve ilmî bir temelde, biyografik-bibliyografik bir anlayış etrafında eserine şekil vermeye çalışmıştır.

Geçmişteki müelliflerin doğum, ölüm tarihleri, eserleri gibi en temel ve umumî bilgilerin yok denecek kadar az yahut hatayla malûl olması hasebiyle Tâhir, tafsilata ve derinine nüfuz etmeden önce bu basit ama ihmal edilemez çerçeveyi eserinde oluşturmaya özen göstermiştir. Ancak dönemin sınırlı koşulları içerisinde, bu tür büyük bir çalışmayı şahsî çabalarla mümkün kılmaya çalışan yazar, hata ve eksiklerden kendisini kurtaramamıştır. Bundan dolayı çeşitli kaynaklarda eleştirilen³ *Osmanlı*

yerine isimlerin ihtisas ve mesleklerine göre bir tasnifte bulunmuştur. Bu tasnife göre, müelliflerden 288'i tasavvuf, 465'i âlim, 510'u şair ve edip, 237'si tarih, 84'ü tıp ve 187'si de riyazî ilimlerde sıralanmışlardır. Bunların dışında aynı şehir ve memleketten yetişmiş veya aynı aileden gelmiş olmak gibi münasebetlerle bu maddelere başka müellif ve eserler hakkında yan bilgiler de ilâve edilmiştir. Buralarda söz konusu edilen müelliflerin sayısı 480'in üstündedir. İsimleri kaydedilen eserler 9000'i aşmaktadır. Kitabın coğrafyaçılara dair yedinci ve son kısmı, Bursalı Tâhir'in kaleminden çıkmış olmayıp burada müstakil hâl tercümesi maddeleri bulunmaksızın doğrudan doğruya coğrafya eserleri söz konusu edilmektedir. (Kurnaz ve Tatçı 2000: XIII; Akün 1992: 458-60).

³ Bu kaynaklardan Vasfi Mahir Kocatürk'ün *Türk Edebiyatı Tarihi* kitabında *Osmanlı Müellifleri*'ne yönelik tenkitler dikkat çekmektedir: ...Yazar, eski tezkire ve biyografi kitaplarına dayanmaktadır. Fakat bunların hepsini aramış, bulmuş ve taramış değildir. Bu çeşitten görmediği ve faydalanmadığı eserler vardır. Gördüğü ve taradığı tezkirelerin biyografya ve bibliyografya kitaplarının bilgilerini ve hükümlerini geniş bir tenkide tabi tutmamış, bazılarını tashih etmekle beraber, doğruları ile birlikte çok kere yanlışlarını da aynen nakletmiştir. Bilhassa Recaizâde Ekrem, Muallim Naci, Namık Kemal gibi yazarların birçok bilgi ve tahlillerini benimseyerek tekrarlamıştır. Memleketin birçok yerlerini gezen ve kitaplıklarını karıştıran yazar faydalandığı bu kitaplarda mevcut olmayan birçok eserler hakkında da bilgi vermiş ve fikir yürütmüştür. Fakat bunlar da gerçek bir inceleme mahsulü değildir. Serlevhalara bakarak verilmiş hatâlı bilgiler, umumi ve müspet kavrayış noksanından gelen isabetsiz hükümler, hattâ yanlış okunup kendisinden faydalanan başka kitaplara da yanlış geçmiş kitap isimleri mevcuttur. Birçok eserleri görmüş ve okumuş gibi görünmekte ve umumi methine rağmen yerlerini bildirmemektedir. Yazarın tasnifte, tahlilde ve tenkitte muayyen bir metodu ve şuurlu bir fikri, görüşü yoktur. Şairi, âlimi, şeyhi, tarihçiyi çok kere

Müellifleri eksik yönlerine rağmen Osmanlı sahasında yapılan birçok araştırma için vazgeçilmez bir kaynak olarak yer almıştır.⁴

birbirine karıştırmış, birçok yazarlar hakkında, tutmuş olduğu tertip dışına çıkarak, onların babaları, oğulları, hocaları, talebeleri veya hemşehrileri bahsinde bilgi vermiştir. Avrupa kültüründen, modern pozitif ilim görüşünden, tarihî ve sosyolojik, psikolojik anlayıştan tamamıyla mahrumdur (Kocatürk 1964: 753-54).

Bir diğer kaynakta ise Ömer Faruk Akün, Osmanlı Müellifleri'ni şu sözlerle eleştirmektedir: Osmanlı Müellifleri'nin devri için taşıdığı ve büyük takdir gören meziyetleri yanında metotsuzluk, kaynaklardan gereği kadar faydalanmama, satıhta kalma gibi kolayca tenkit edilecek bazı tarafları da vardır. Yanlış ve eksikleri ayrı bir ciltte giderilmek üzere yapılacak tenkitleri beklediğini söyleyen Bursalı Tâhir'in kitabı ile ilgili üzerinde en fazla durulan kusur, basılı eserlerin baskı yer ve tarihinin, yazma eserlerin de kütüphane numaralarının belirtilmemesidir. Başka bir nokta ise değişik saha ve dallarda faaliyet göstermiş müellifleri tasnifte onları bu sahalardan sadece birine yerleştirirken ortaya çıkan isabetsizliklerdir. Meselâ tarih sahasına ait eserlerin ağırlıkta oluşu bakımından tarihçiler bölümüne girmesi gereken Hezarfen Hüseyin Efendi, tıpla ilgili birkaç eserlerine bakılarak tabipler kısmına konmuş, öte yandan divançesi ve Muhayyelât'ının eserleri içinde önde gelişinden dolayı edipler kısmında yer alması çok daha uygun düşecek Giritli Aziz Efendi, sırf bir sefâretnâmesi olduğundan tarihçiler arasında gösterilmiştir. Bazan da aynı şahsın birkaç ayrı fasılda tekrar tekrar söz konusu edilmesi gibi durumlar görülür. Meselâ Gelenbevi İsmâil Efendi hem II. ciltte ulemâ faslında, hem de III. ciltte riyâziciler arasında yer alır. Bursalı Tâhir'in eserini meydana getirirken faydalandığı kaynaklar için verdiği liste günümüzde yeterli ve doyurucu sayılmaz. Görülmesi gereken her kaynağa ulaşamadığından meselâ Safâî Tezkiresi gibi bir kaynaktan habersiz kalmıştır. Lâyıkıyla işlenmediği için kimi çok kısa geçmiş, kimisi uzun tutulmuş hâl tercümeleleri arasındaki nispetizlikler, verdiği biyografilerin eski tezkireciliğin devamı gibi görünmesine yol açan sınırlı birkaç unsur etrafında dönen dar şematik çerçevesi, bazı düzeltmeler getirmekle beraber kaynakları tenkitsizce tekrarlamakla düşülmüş hatalar, eserin söylenebilecek belli başlı kusurlarıdır... (Akün 1992: 459-60).

⁴ Vasfi Mahir Kocatürk ve Ömer Faruk Akün, Osmanlı Müellifleri'ne yönelik eleştirilerin hemen akabinde eser hakkında şu tespitlerde bulunmaktadır: *Devrinin normal sadeliği içinde yazılan eserlerinde dil, üslup bakımından bir hususiyet ve özellik yoktur. Bununla beraber, birçok kusurlarına rağmen, çeşitli kitaplar, bunların buldukları yerler bakımından şahsî araştırmaları mahsulü bilgiler vermesi ve –tenkide tâbi tutularak faydalanılmak şartıyla– Osmanlı edebiyatında mevcut tezkire, biyografya ve bibliyografya eserlerinin çoğundaki bilgileri bir araya getirmesi mühim bir değer ve Türk ve dünya ilmine büyük bir hizmet olmuştur* (Kocatürk 1964: 754).

Sahasında ilmî çalışma ve araştırmaların yok denecek kadar az ve henüz başlangıç hâlinde bulunduğu bir zamanda meydana getirilen Osmanlı Müellifleri ortaya konuluşundan bu yana hatırı sayılır derecede iletme ve artış gösteren incelemeler, müellifler ve eserler üzerinde birbirini takip eden monografiler, tezler, başlı başına yürütülen kütüphane ve katalog çalışmaları ile hayli zenginlik kazanmış bibliyografya bilgileri karşısında kısmen yetersiz ve yer yer düzeltilip tamamlanmaya muhtaç bir eser durumunda gözükmeyle beraber, vazgeçilmez bir müracaat kaynağı olma sıfatını günümüzde de korumaktadır. Osmanlı

Bu eserin akabinde Bağdatlı İsmâil Paşa, Ali Emîrî ve İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal gibi biyografi mütehasısları tarafından ortaya konulan çalışmalar, Mehmed Nâil Tuman⁵ tarafından kaleme alınan *Tuhfe-i Nâilî*⁶ ile ayrı bir boyuta taşınmıştır. Altı bine yakın ismin verildiği bu eserde “Muhtıra” başlığı altında eserden nasıl faydalanılması gerektiği ortaya konulmuştur. Şairlerin sıralanma şekilleri, biyografik bilgilere ilişkin kaynaklardaki ihtilafların nasıl gösterildiği, zamanla ilgili tespitlerde Hicrî takvimin yanında Miladî takvimin de esas alınması, zaman konusunda ihtilaflar için farklı isimler tarafından düşürülmüş

geçmişiyile ilgili hemen her araştırma için biyografi ve bibliyografya konusunda devamlı bir uğrak ve hareket noktası teşkil etmek bakımından gerekli ilk bilgilerin sağlanmasını kolaylaştıran bir kılavuz olarak gördüğü hizmeti, aradan geçen yetmiş yıla rağmen, onu aşır kendisinden devralan bir başka esere daha erişememiştir (Akün 1992: 460).

⁵ Mehmed Nâil Tuman, Rûmî 14 Teşrîn-i sâni 1291/26 Kasım 1875'te doğmuştur. Doğum yeri, İstanbul Küçük Mustafa Paşa Müftü Hamamî Mahallesi'dir. Babası Çordukzâde lakaplı Amasyalı Mehmed Rağıp Bey, annesi Saibe Hanım'dır. Maliye Tahsilat Komisyonu ile Belediye Meclisi azalığında ve baş tahsildarlığında görev yapan babası 1311 (1895) yılında vefat etmiştir. Annesi hakkında yeterli bilgi yoktur. Mehmed Nâil Tuman, hiç evlenmemiş, sıbyan mektebi, Dârü't-ta'lim ve Medrese-i Edebiyye'de okumuş, özel hocalardan ders almış, bir sene kadar da Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne'ye devam etmiştir. İlk olarak 26 Haziran 1309 (8 Temmuz 1893) tarihinde İstanbul Adliye Nezareti, İstanbul Bidâyet Mahkemesi İstinaf Dairesi mülâzımlığında memuriyete başlamıştır. Bu arada başka memuriyetlerde de bulunan müellif, 14 Mayıs 1341 (14 Mayıs 1925)'den 31 Ağustos 1926'ya kadar Hemedan Şehbenderliği yapmıştır. Mehmed Nâil Tuman, 1 Eylül 1926 tarihinden itibaren mazuliyet maaşına bağlanmış ve 18 Haziran 1928 tarihinde emekliye ayrılmıştır. Emekliye ayrıldıktan sonra Millî Eğitim Bakanlığı tarafından kurulan İstanbul Kütüphaneleri Tasnif Komisyonu üyesi olarak çalışmıştır. 10 Nisan 1958 tarihinde vefat etmiştir (Levent, 2014: 347-48).

⁶ *Tuhfe-i Nâilî*: 1 Cumâde'l-âhire 1368/ 31 Mart 1949 tarihinde tamamlanan bu eserde Tuman, şuarâ tezkireleri başta olmak üzere 75 farklı kaynağı tarayarak şairlerin muhtasar biyografilerini vermiştir. Biyografik kaynaklarda zikredilmeyen fakat kütüphanelerde tespit ettiği şairleri de eserine dâhil eden müellif, biyografilerde özellikle şahısların ad, lakap ve mahlaslarını, meslek ve görevlerini, eserlerini, doğum ve ölüm tarihlerini vermeye gayret etmiştir. Şairlerin şirlerinden örnek beyitler zikrettikten sonra, isimlerle ilgili bilgilerin kaynaklarını, cilt ve sayfa numaraları ile göstermiştir. Divan şairlerinin muhtasar biyografilerini ortaya koymak amacıyla hazırlanan bu çalışmada ayrıca tasavvuf ve âşık edebiyatına mensup şairler de yer almış, bununla birlikte eseri bulunmadığı hâlde tasavvuf tarihindeki bazı önemli isimler de çalışmaya dahil kılınmıştır (Kurnaz ve Tatçı 2001: I/5-6).

tarih, mısra, beyit, cümle gibi ifadelerin delil olarak kullanılması bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Tam ve doğru bilgileri verebilmek adına farklı biyografik kaynakları mukayese eden, çeşitli eklemeler ve düzeltmeler yapan müellif, Bursalı Mehmed Tâhir gibi hataya düşmekten, yanlış ve eksik bilgiler vermekten kendisini kurtaramamıştır. İlmî çalışma ve araştırmaların henüz başlangıç aşamasında yer alan bu eserler, günümüzde gerçekleşen, bilimsel temellere dayanan çalışmalar karşısında eksik, yer yer düzeltilip tamamlanmaya muhtaç bir durum arz etmiştir.

Tespitler Işığında Biyografik Kaynaklar, Osmanlı Müellifleri ve *Tuhfe-i Nâilî*

Yüzlerce yıllık tarihi içerisinde çok sayıda âlim, şair, şeyh ve tarihî şahsiyetin yetişmiş olduğu Osmanlı coğrafyasında kaleme alınan biyografik eserler, pek çok zümreyi konu edinmektedir. Kesintisiz ve nispeten uzun sayılabilecek bir dönemde kaleme alınan bu eserler, yüksek lisans, doktora tezleri, tenkitli neşirler, kitap, makale vb. çalışmalarla ortaya konulmaktadır. Modern metotları benimseyen bir iddia ile kaleme alındığı ifade edilen bu çalışmalarda, tarihî bir olgu veya nesne, farklı dolaşımınla çalışmalara yansımakta; makul ve makbul değerlendirmelerin bilimsel usullerle tertip ve tanzimi kimi zaman mümkün olmamaktadır. Kütüphane kataloglarındaki eksik ve hatalı bilgiler, biyografik kaynaklardaki yanlış tespitler, bu kaynakları doğru atfeden bir anlayış ile tekrar edilmekte; birbirini tekrar eden bu çalışmalarda katlanarak hatalı tespitlere evrilen bilgiler, sonraki araştırmaları akamete uğratmaktadır.

İşte bu noktada klâsik Türk edebiyatı sahasına yönelik bir adım teşkil eden bu çalışma, *Osmanlı Müellifleri* ve *Tuhfe-i Nâilî* temelinde biyografik kaynakları ele alan bir yaklaşımın sonucudur. Mevcut kaynaklardaki isimler ile bu isimlerin edebiyat tarihindeki yerlerine dair bilgilerin, zikrolunan kaynaklar ışığında eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulması temeline dayanmaktadır. Kaynakların doğru

⁷ Çok sayıda biyografide yer alan hatayla malûl bilgiler, makalenin çerçevesini aşması sebebiyle muhtasar kılınmış, ele alınan örnekler sınırlandırılmıştır.

konumlandırılmasına yönelik başlangıç aşaması olarak atfedilebilecek çalışmada, söz konusu eserlerdeki yer yer eksik ve hatalı tespitlere yönelik bir yaklaşım benimsenmiş; çeşitli isimler özelinde birtakım saptamalar paylaşılmıştır:

Üsküdarlı ‘Aşkî: Harun Tolasa’nın ifadesiyle: *Şairlerin mahlas seçmelerindeki ana hedef iştirak-ı şuarâ’dan halas bulmaktır* (Tolasa 2002: 238). Ancak farklı şairlerin aynı mahlası kullanması neticesinde, birçok isim birbirine karıştırılmış; bu karışıklık gerek eski kaynaklarda gerekse sonradan bu kaynakları esas alan çalışmalarda mütekerri hatalara yol açmıştır. Bu anlamda *Osmanlı Müellifleri’nde Kenzü’l-Hakâyık* ve *Muhtârname* tercümelerinden bahsedilen ‘Aşkî’nin kimliğinin tespit olunamadığı ifade edilmiştir.⁸ Sadeddin Nüzhet Ergun’un *Türk Şairleri* ile Mehmed Nâil Tuman’nın *Tuhfe-i Nâilî*’sinde ise ihdas olunan Aşkî mahlaslı bu isim, tezkirelerde yer alan ve Aşkî mahlasını kullanan on şairden ayrı bir kişi olarak düşünülmüştür. Ancak bu konuda yapılan tespitler (Yazar 2011: 375-393) bu ismin tezkirelerde yer alan “Üsküdarlı Aşkî” olduğu, *Osmanlı Müellifleri’nde* tespit olunamayan bir bilginin, Sadeddin Nüzhet Ergun’un *Türk Şairleri* ile Mehmed Nâil Tuman’ın *Tuhfe-i Nâilî*’sinde doğrudan alınması sebebiyle yanlış yorumlamalara yol açtığını göstermiştir. Aşkî mahlaslı isimlerden hangisi olduğu üzerinde durulmadan *Osmanlı Müellifleri’nde* bilgilerin aynen tekrar edilmesi neticesinde yeni bir isimmiş gibi ihdas olunan Aşkî’nin *Kenzü’l-Hakâyık* ve *Muhtâr-nâme* tercümelerinin aidiyeti tevsik olunduktan sonra, yukarıda zikrolunan kaynaklarda yer almayan *Menâzilü’s-Sâlikîn*’de bu isme aidiyeti tespit olunmuştur (Yazar, 2013).

Ömer Nüzhet/ Ahmet Nüzhet: Tezkireciler müşterek mahlas kullanımından dolayı ortaya çıkacak karışıklığı gidermeye çalışsalar da

⁸ Aşkî: *Üdebâ-yı sūfiyyeden Fârisî-dân bir zât olup ekâbir-i meşâyihden Aynü’l-kudât Hemedânî’nin Kenzü’l- Hakâyık ismindeki Fârisiyyü’l-ibâre eser-i meşhûrnu terceme itmiştir ki yazması taraf-ı âcizüden Üsküdar’da hazret-i Hüdayî dergâh-ı şerîfi kütüphanesine ihdâ kılınmıştır. Bu tercemenin mukaddimesinde, serdâr-ı ebrâr Şeyh Attâr’ın Muhtâr-nâmesi’ni de terceme etdiği beyân ediyor. Matla’ından: Hudâyâ sözlerümi pür-safâ kıl/ Sözüüm tevhd ü na’t-tı Mustafâ kıl/ Ki cân-bahş ola tâ ‘İsâ deminden / Alâmet göstere rûh ‘âleminden Nihayetinden: Gelüp Aşkî dilinden bu risâle/ Ki tuhfe ola her ehl-i kemâle/ Fakîre işbu nazm olmışdı rûzî/ Dokuz yüz hicretin yitmiş dokuzı. Tezkirelerde (hicri) 900 tarihi içinde birkaç Aşkî olduğu mezkûr ise de hangisi olduğu kesdirilemedi (Kurnaz ve Tatcı 2000: II/305-6).*

bu konuda her zaman başarılı olamamış; bazen bu karışıklığa doğrudan kendileri sebep olmuşlardır (İsen 1997: 207). Bu durumun yansıması Ömer Nüzhet ile Ahmet Nüzhet'te de görülmüştür. Bu iki ismin karıştırılması *Osmanlı Müellifleri ve Tuhfe-i Nâilî*'de, Ahmed Nüzhet ile Ömer Nüzhet'in aynı kişiler olarak kaydedilmesiyle ortaya çıkmıştır. Kaynak yetersizliği veya muhtemel bir dikkatsizlik sonucu ortaya çıkan bu durum, ilk olarak *Osmanlı Müellifleri*'nde yer almış, daha sonra kaleme alınan *Tuhfe-i Nâilî*'de de yanlış bilgiler devam ettirilmiştir. Muahhar kaynaklar olan *Osmanlı Müellifleri ve Tuhfe-i Nâilî*'de yer alan bilgilerin doğrudan alınması sonucu günümüzde yapılan çalışmalarda da bilgi karmaşası devam etmiştir.⁹

Münîrî b. Mehmed: Edebiyat tarihlerindeki müşterek mahlas kullanımından kaynaklı hatalarla birlikte, tanıtılan kişilerin isimlerine yönelik yanlış tespitler de birtakım problemleri beraberinde getirmiştir. Bu yönde bir tespit *Dîvân; Mihr ü Müşterî ve Manzûm Siyer-i Nebî* adlı mesnevilerin müellifi Münîrî b. Mehmed'de görülmüştür. Bu kişi hakkında bilgi veren Latîfî (Canım 2000: 509), Kınalızâde Hasan Çelebi (Kutluk 1981: II/924), Gelibolulu Âlî (İsen 1994: 164), Kafzâde Fâizî (Kayabaşı 1997: 509) ve Tayyazâde Atâ (ö.1880'den sonra) (Tayyazâde Atâ 1293: IV/109) "Münîrî" tanıtımında bir isim tespitinde bulunmamış; "Münîrî" lafzının şairin mahlası mı yahut ismi mi olduğu ifade edilmemiştir. *Osmanlı Müellifleri*'nde¹⁰ ise "Münîrî İbrahim Çelebi" olarak kaydedilmiş olan bu isim, *Tuhfe-i Nâilî*'de¹¹ ise "İbrâhim Münîrî Çelebi" olarak tahrir kılınmıştır. Döneminin önemli âlimleri arasında sayılan Münîrî, ismini *Mihr ü Müşterî* adlı mesnevisinde "Münîrî b. Mehmed"

⁹ Bu isimlere yönelik ayrıntılı bilgi ve tespitler için bk. (Alp 2021: 1-10).

¹⁰ Münîrî İbrâhim Çelebî, Amasiyyevî: 'Ulemâ-yı şu'arâdan târîh-şinâs bir zât olup Amasyalıdır. 927'de sufiyyede irtihâl eyledi. Dîvânı, fıkhdan bir risâlesi, Tezkiretü'l-Vekâyî' isminde 'Osmânî târîhi vardır. Tezkiresinin bir kısmı Bâyezîd Câmî-i Şerîfî içindeki Veliyyü'd-dîn Efendi Kütübhanesi'nde mevcûddur. 892'de muharrer Mihr ü Müşterî manzûmesinde bu zâtın olması me'mûl-ı kavîdir (Kurnaz ve Tatçı 2000: 409).

¹¹ Münîrî: İbrâhim Münîrî Çelebi, Amasyalı, vefatı h. 927 m. 1520, Sultân Bâyezîd-i Sâni oğlu Şehzâde Ahmed nedîmlerinden. Dîvânı, Üniversite Kütübhanesinde, Numara 5580. Dökdi cevâhirin su gibi çeşm-i eşkbâr/ Gülzâr kûyuna getirünce iki pîkâr // Tayyazâde 'Atâ Târîhi c. 4 s. 109, 'Osmanlı Müellifleri c.2 s.409, Latîfî 318, Amasya Târîhi c. 3 s.284 (Kurnaz ve Tatçı 2001: II/ 984).

olarak beyan etmiştir.¹² Dolayısıyla muahhar kaynaklar olan *Osmanlı Müellifleri* ve *Tuhfe-i Nâilî*'de bu isme¹³ yönelik tespitlerde hataya düşülmüş; klâsik Türk edebiyatının en hacimli manzum siyerini yazan, biyografik kaynakların tamamında Şehzâde Ahmed devri şair, kâmil ve ârifleri arasında gösterilen “Münîrî”, ifade edilen önemine rağmen edebiyat tarihi kaynaklarında hatayla malûl olmaktan kurtulamamıştır.¹⁴

Bu isme yönelik eksik ve hatalı değerlendirmeler bununla sınırlı kalmamış, kaynaklarda ittifak¹⁵ hâlinde Amasyalı olduğu belirtilen Münîrî'nin ölüm tarihi ve yeri aydınlatılamamıştır. Bu ismin ölüm yeri ve tarihi hakkında sadece *Osmanlı Müellifleri*'nde 927/1520-1521 tarihinde Sofya'da vefat ettiğine dair bir kayıt yer almış ancak kendisinden bir asır sonra yaşamış olan İbrahim b. İskender el-Münîrî er-Rûmî ile muhtemel bir karışıklığın, bu tespite sebebiyet verebileceği ifade olunmuştur (Ay, e-makale).

Evliya Çelebi *Seyahat-nâmesi*'nde, Amasya'da çok sayıda ziyaretgâhın olduğunu belirttiikten sonra bizzat gördüğü sultan, kibar ve bilginlerin arasında Münîrî'nin de türbesini zikretmesi, müellifin Amasya'da medfun olmasını daha muhtemel kılmaktadır.¹⁶

Mustafa Râzî Efendi/Zârî: *Tuhfe-i Nâilî*'de yer alan “Mustafa Râzî Efendi” biyografisinde de birtakım problemler gözlenmiştir. *Tuhfe-i Nâilî*'ye göre Özîçeli olan Râzî, kadı olarak görev yapmış ve 1198/1783-84

¹² Assâr-ı Tebrizî'den çevrilen Mihr ü Müşterî adlı eserin müellif nüshasındaki ketebe kaydında “*Temme'l-kitâbü bi-'avonillâhi Meliki'l-Vehhâb 'alâ yedi nâzimihî Münîrî bin Mehemmed*” ifadesi yer almaktadır (Kut 2005: 50).

¹³ Bu isim hakkında bilgi veren *Amasya Tarihi* adlı eserin I. cildinde bu isme yönelik “Münîrî” ve “Amasyalı Münîrî Çelebi”, III. cildinde ise “Münîrî”, “Münîrî Mehmed Çelebi” ayrıca Münîrî Efendi isimleri yer almaktadır (Yılmaz ve Akkuş 1986: I/176, 270; Abdî-zâde Hüseyin Hüsameddin 1327-1330: I/219, 331; Yaşar 1927/1928: III/243,248-9).

¹⁴ Bu isme yönelik tespitler için bk. (Akmandor 1980; Akmandor 1983; Ersoy 2010; Ay 2007; Çorak 2010; Özkat 2011; Top 2011).

¹⁵ *Âlim şâirlerden tarihçi bir zât olup Amasyalıdır* (Kurnaz ve Tatçı 2000: II/409); *Şehr-i Amasyadan...* (Canım 2000: 509); *Kasaba-i Amasya'dandır...* (Kutluk 1981: II/924).

¹⁶ *...(ser-efrâz-ı şu'arâ Münîrî Efendi) Amasyalıdır, Amasya'da medfundur...* (Cevdet 1314/1896: II/192).

tarihinde vefat etmiştir.¹⁷ *Tuhfe-i Nâilî*'de kaynak olarak gösterilen *Sicill-i Osmânî*'de¹⁸ Mustafa Râzî Efendi'nin Öziceli olması ve kadılık görevinde bulunması mükerrerdir. Ancak bu ismin vefat tarihi *Tuhfe-i Nâilî*'de belirtilenin aksine 1198/1783-84 değil, 1098/1687 tarihidir. Ayrıca *Sicill-i 'Osmanî*'de müellife ait *Divân* ve *Gazavat-nâme* adlı eserlerin bulunduğu dair bilgiler *Tuhfe-i Nâilî*'de yer almamaktadır. Daha önce kaleme alınan kaynaklardan Safâî¹⁹ ve Belîğ²⁰ tezkirelerinde ise Özice'de doğan, 1098 tarihinde ölen, *Divân* ve *Gazavat-nâme'si* olan şair "Mustafa Zârî Efendi"dir.²¹

Tuhfe-i Nâilî'de belirtilen Râzî büyük olasılıkla Zârî'dir. Muhtemel bir dikkatsizlik ya da bilgi eksikliği neticesinde bu ismin vefat tarihi, mahlası gibi bir farkla 1098 yerine 1198 olarak kaydedilmiş olmalıdır (Subaşı, e-makale).

Mustafa Hâkî el-Üsküdârî.²² Edebiyat tarihlerindeki hatalı ve çelişkili bilgiler birçok biyografide yer almış; bu anlamda biyografisine müracaat ettiğimiz bir diğer isim Mustafa Hâkî olmuştur. Bu isim hakkında bilgiler daha çok *Menâzumü'l-Cevâhîr* adlı eserinden hareketle

¹⁷ Râzî: *Mustafâ Râzî Efendi, Öziceli, kâdî, vefatı h. 1198 m. 1783. Sicill-i 'Osmânî* C. 4 s. 405 (Kurnaz ve Tatçı 2001: I/305).

¹⁸ Râzî *Mustafa Efendi: Özicelidir. Kadılardan olup İstanbul'da 1098'de (1687) vefat etti. Âlim, şairdir. Divân'ı ve Gazâ-nâme'si vardır (IV. 405) (Akbayar, 1996: IV/ 1363).*

¹⁹ *Nâmu Mustafâ'dur. Mecmû'a-i şu'arâ olan kasaba-i Özice'den zuhûr etmiştir. Evâ'il-i hâlinde kesb-i kemâl-i ma'rifet için Devlet-i Aliyye-i 'Osmâniyye tarafına gelüp mü'lâzım olmağa bâd-i kazâyâ râzî ve Rûmeli'nde ba'zı kazâyâ kâzî olup bin toksan sekiz târîhinde fevt olmuştur (Çapan 2005: 265).*

²⁰ Zârî: *Özicevî Mustafâ Efendi. Bin toksan sekiz senesinde evzâ-ı rûzgâr fâniden bîzâr oldı. Fevtine Sâbit Efendi'nün târîhidür: "Zârî Efendi merkadi nûr-ı cemîl ola (1098) " Ümmîd-i miyve-i kâim iden bu gül-şen içre/ Olmak gerek misâl-i eşcâr pâ-y-der-gül/ Şevk-i ruhunla dâ'im enhâr pâ-y-der-gül/ Fikr-i kadînle serv-i gül-zâr pâ-y-der-gil // Bahr eyledün yaşum niçe bir seyr-i kalyete/ Limân-ı tende bir gıccık bâri gel yata/ Yâri çeküp kenâra kayık seyrin eylesek/ Olmasa bâd-i firkate bâd-ı firkate/ Çık başdan ey gönül sana kim dir alarga tur/ Başdarda kaçlu bir güzele togrulup çata (Abdulkadiroğlu 1999: 138).*

²¹ Mustafa Zârî'nin hayatı için bk. (Kaplan 2010: 276-290).

²² Hâkî: *Hâkî Mustafa Efendi, Tireli, Sultân Mahmud-ı evvel devri şairlerinden, Mecelle ve Kâmûsu'l-A'lâm Gelibolulu olduğunu yazıyorlar. Kaşların üstündedir halin gören ey mehcibîn/ Bâl açup pervâz ider san Sidre'den Rûhu'l-Emîn // Hasan Çelebi 111, Kâmûsu'l-A'lâm c.3, s.2013, Osmanlı Müellifleri c. 2, s. 166, Sicill-i Osmânî c. 2, s. 264, Mecelle 194 (Kurnaz ve Tatçı 2001: I/ 241).*

ortaya konulmuştur. Asıl adı “Mustafa” olup şiirlerinde “Hâkî” mahlasını kullanan şair, aslen Tire’li olup Üsküdar’a yerleşmesi sebebiyle “Mustafa Hâkî el-Üsküdârî” olarak tanınmıştır. “Menâzımı’l-Cevâhir” adlı eserinin mukaddimesinde “Mustafa Hâkî es-Sire(Tire)viiyyi sümme’l-Üsküdârî” (Arslan 2011: 26) ifadesiyle müellif, doğum ve yerleşim yerini belirtmiş bazı kaynakların²³ onun Gelibolulu olduğuna dair ifadeleri hatayla malûl olmuştur.

Doğum ve ölüm tarihi hakkında kesin bilgilere ulaşılmayan Mustafa Hâkî’nin “Menâzımı’l-Cevâhir”in yazılış tarihi olan 1042/1632-33 tarihinden hareketle bu tarih aralığında hayatta bulunduğu ve XVII. yüzyıl şairi olduğu tespit edilmiştir. Şairin I. Mehmed döneminde (806/1403 - 827/1421) öldüğüne dair ifadeler yer alsa da I. Mehmed’in hükümdarlığı ile eserin yazıldığı tarih arasındaki yaklaşık iki asırlık zaman dilimi bu tespitleri hatalı kılmıştır.²⁴

1042/1632-33 tarihinde kaleme alınan Arapça-Farsça-Türkçe manzum bir sözlük olan *Menâzımı’l-Cevâhir*, Mustafa Hâkî’ye aidiyeti tespit olunan tek eserdir. *Osmanlı Müellifleri*’nde²⁵ Hâkî’ye ait gösterilen bir diğer eser *Nâzımı’l-Cevâhir*’dir. Bu konu üzerinde yapılan çalışmada

²³ Hâkî-i Diger: Nâmu Mustafâdır. Gelibolu ümenâsından Mevlânâ Sun’î’nün ehîbbâsındandır. Sâgar-ı eş’ârî lutf u safâdan hâlî vü ‘ârî ve şâhid-i kelâm u makâlî perde-i inkâr ile mestûr u mütevârî degüldür. Bu matla’ anundur. *Matla’*: Kaşların üstünde dir hâlün gören ey meh-cebîn/ Bâl açup pervâz ider san Sidreden Rûhü’l-emîn (Kutluk 1981: I/327); Hâkî: Onunci karn hicrî şu’âra-yı ‘Osmâniyyesi’nden dört kişinin mahlasıdır: Birincisi (Muhammed) Sâhib-i tezkire, ‘Âşık Çelebi’nin küçük biraderi olup, şu beyti tezkire-i mezkûrede muharrerdir: Göz kazardup girmişim bir çeşmi âhû ‘aşkına Çeşm-i hûnbârım görüp sanman beni sâhib-i remed – İkincisi (Mustafâ) Gelibolulu olup, şu beyt onundur. *Matla’*: Kaşların üstünde dir hâlün gören ey meh-cebîn/ Bâl açup pervâz ider san Sidreden Rûhü’l-emîn... (Şemseddin Sami 1996: III/ 2013).

²⁴ Hâkî Mustafa Çelebi Sun’î’nin akrabasından olup I. Mehmed (Çelebi) devrinde (1413-1421) vefat etti. Şairdir (II. 264) (Akbayar, 1996: II/ 560). Hâkî: Hâkî Mustafa Efendi, Tireli, Sultân Mahmud-ı evvel devri şairlerinden... (Kurnaz ve Tatçı 2001: I/ 241).

²⁵ Hâkî Mustafâ Efendi: Erbâb-ı dânişden bir zât olup Tire’lidir. Ahîren Üsküdar’a nakl eyledi. Üç lisân lügâtından müteşekkil Nâzımı’l-Cevâhir ismiyle manzûm bir lügatçe tertîb eylemişdir. *Matla’*ından: Allah Tanrı İzed yalnız ne ferd u tenhâ /Şinev-İsmâ’ işidir bilir âlîm ü dânâ *Hâtimesinden*: Sorarlarsa senden Hâkiyâ /De bin kırk ikide tamâm eyledik Yine bu vâdîde Menâzımı’l-Cevâhir isminde bir manzûmesi de vardır. *Matlâ’*ından: Elhamdü lillâhillezî cealennâde mükerrerem/ Minnet Hudâyî râ ki be-kerdist merdümi/ Bi’n-nutki ve’dirâyeti ve’l-lüblü ve’z-zekâ/ Mehter be-hûş u dâniş vü güftâr u zireki/ Şükr ü sipâs o Tanrıya insân benledi/ Zeyrekliyle söz ve bilgi ‘akl ile dahu (Kurnaz ve Tatçı 2000: II/ 166).

“Nâzımu’l-Cevâhir” için verilen matla’ın “Menâzımu’l-Cevâhir”in mukkadimesinden sonra gelen ilk kıtanın birinci beyti olduğu ve “Nâzımu’l-Cevâhir”in sonu olarak gösterilen beytin ise “Menâzımu’l-Cevâhir”in hatime bölümünde üç dilde düşürülen tarih beyitlerinin Türkçesi olduğu ifade edilmiştir. Mukaddime kısmı eksik olan bir nüshanın bu değerlendirmeye sebep olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur (Arslan 2011: 28-9).

Bilgi azlığı, yeteri derecede işleme fırsatının bulunamaması, görülmesi gereken her kaynağa ulaşılamaması, kısıtlı imkân ve koşullar neticesinde yukarıda yer alan hatalarla birlikte doğum ve ölüm tarihleri, eserlerin hangi isme yönelik aidiyetin tam olarak tespit olunamaması, tanıtılan isme yönelik verilen örneklerin farklı isimlere aidiyeti vb. hususlar da biyografik kaynaklarda mevcut problemler olarak yer almıştır.

İbrâhim Şâhidî: Yukarıda ifade olunan eksiklikler İbrâhim Şâhidî biyografisinde de görülmüş; *Türkçe Dîvân’ı* ve *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi bulunan İbrâhim Şâhidî’nin doğum tarihi hakkında bilgiler incelenmiştir. *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinde eseri tamamladığında yaşının elliye yaklaştığını ifade eden şairin, mesnevisinin yazım tarihi olan 883/1478-79 tarihinden hareketle 835/1430-31 yılı civarında doğmuş olabileceği ortaya konmuştur (Külekcî 1999: II/195). “Cem Şairleri” olarak bilinen, Cem Sultan’a arkadaşlık ve nedimlik yapan on civarındaki şairden biri olan bu ismin, Cem Sultan’ın katlinden sonra 901/1495-96 tarihinde itibarını kaybetmesi, devlet işlerinden ayrılarak uzlete çekilmesi ifade olunmuştur (Kurnaz ve Tatçı 2001: II/477; Kurnaz ve Tatçı 2000: V/1559). *Osmanlı Müellifleri*’nde ise bu ismin ölüm tarihi 881/1476-77 olarak yer almıştır. Cem Sultan’ın ölüm tarihi 901/1495-96 olduğu belirli iken Cem Sultan’dan sonra ölen bir ismin *Osmanlı Müellifleri*’nde 881/1476-77 tarihinde öldüğüne dair kayıt, hataların ne boyutlara ulaşabileceğini göstermiştir.²⁶ (Köksal, e-makale; Erbay 2012: 12-8).

Hâfız İsmâil Müşfik Efendi: Kaynaklarda isimlere yönelik tespitlerin birbirinden farklılık arz ettiği diğer bir örnek Hâfız İsmâil Müşfik Efendi biyografisinde yer almıştır. *Kâmûsü’l-Â’lâm’a* (Şemseddin

²⁶ 881’de vefat eden Edirne’li Şâhidî’nin de *Leylâ vü Mecnûn* manzûmesi vardır (Kurnaz ve Tatçı 2000: II/ 170).

Sami 1996: III/1914) göre 1221/1806'da doğan bu isim *Hâtîmetü'l-Eş'âr* (Çiftçi, e-kitap: 77), *Sicill-i Osmânî* (Akbayar, 1996: IV/ 1218) ve *Son Asır Türk Şairleri*'ne (Özcan 2000: III/ 1408) göre 1241/1825 tarihinde doğmuştur. Doğum yerinin İstanbul olduğuna dair *Hâtîmetü'l-Eş'âr*'da yer alan bilgiler *Osmanlı Müellifleri*'nde yer belirtilmeden hatalı bulunmuştur. *Osmanlı Müellifleri*'nde (Kurnaz ve Tatçı 2000: II/146) Emirzâdeler olarak Manastırlı bir aileye mensup olarak ifade edilen Hâfız Müşfik, *Son Asır Türk Şairleri*'nde ise son dönem divan şairlerinden Hersekli Ârif Hikmet'e (ö. 1321/1903) dayanılarak Halepli bir esir tüccarın oğlu olarak ifade edilmiştir. Ayrıca bu ismin *Osmanlı Müellifleri*'nde Medine-i Münevver'e de 1294 tarihinde vefat ettiğine dair ifadeler İbnü'l-Emin tarafından "*hakikate muhalif*" olarak ifade edilmiştir.²⁷

Balıkesirli Râsih: Muhtelif kaynaklarca kaydedilen Balıkesirli Râsih'in hayatı da bazı noktalarda meçhul kalmış; bu isim hakkında verilen bilgilerde yer yer eksiklik ve hatalar görülmüştür. Meşhur Zağanos Paşa'nın torunlarından Sinan Paşa (ö. 1079/1668)'nin ortanca oğlu olan ve köklü bir aileye mensubiyeti sebebiyle "*Râsih Ahmet Beg*" olarak anılan bu ismin babası 1011/1602 yılında Karesi, 1054/1644 yılında Bozok (Yozgat)'ta sancak beyliklerinde bulunmuş akabinde kendi isteği ile Balıkesir'e yerleşmiştir. Sinanhisar (Hisariçi) Mahallesi'ndeki konağında hayatını sürdüren bu isim, 1079/1669 yılında Balıkesir'de vefat etmiştir. Bu bilgilerden hareketle ailesinin ikamet yeri olan bu konakta dünyaya geldiği düşünülen Râsih'in uzun süre memurluk görevini yaptıktan sonra 1118/1706-1707 yılında Balıkesir'e döndüğü, Zağanos Paşa vakıflarının otuz sekiz yıl boyunca mütevelliliğini yürüttüğü, ilmî ve edebî faaliyetlere iştirak eden bir yaşantısının olduğu ifade edilmiştir. Bu bilgilerden hareketle uzun zaman memleketi Balıkesir'de yaşayan ve burada vefat ettiği düşünülen bu ismin vefat

²⁷ ...*Bu rivayetin hakikate muhalif olduğu muhakkaktır. Allah rahmet eylesin. Pek eski ve muhterem ehlibamdan olan Tâhir merhum, saffeti kalb erbabından olduğu için her söze inanır ve zamanımızın bazı müverrihini benanı gibi her işittiğini bila tedkik yazardı* (Özcan 2000: III/ 1411).

tarihi mezar kitabesinde 14 Rebiülevvel 1144/16 Eylül 1731 olarak yazılmıştır.²⁸

Osmanlı Müellifleri (Kurnaz ve Tatcı 2000: II/188) ve *Tuhfe-i Nâilî*'de (Kurnaz ve Tatcı 2001: I/306) ise bu ismin 1118/1706 yılında Tekirdağı'nda öldüğü ve buraya defnedildiği belirtilmiştir. Hatayla malûl olan bu bilgiler muhtemelen *Osmanlı Müellifleri*'nde sehven gerçekleşmiş; sonraki kaynaklarda da bu bilgiler aynen tekrar edilmiştir. Bu dönemde Balıkesirli Râsîh ile çağdaş olan bir diğer isim Sofyalı Râsîh'tir. Balıkesirli Râsîh'ten yirmi altı yıl sonra vefat eden bu isim, Balıkesirli Râsîh ile karıştırılmıştır.

Bu isme yönelik karışıklık sadece ölüm yeri ve tarihi ile sınırlı kalmamış geçmişten günümüze tevarüs eden çizgide oldukça meşhur olan:

Süzme çeşmin gelmesün müjgân müjgân üstine

Urma zahm-ı sîneme peykân peykân üstine

beyiti ile başlayan gazelin aidiyeti de tartışma konusu olmuştur. Dönemin ünlü şairi Nedîm tarafından meşhur edilerek türünün en başarılı örneklerinden sayılan bu gazel 18. yüzyıl tezkire yazarı Safâî'de²⁹ Sofyalı Râsîh'e ait olarak gösterilmiş; bu bilgiler İsmail Belîğ³⁰ ve Şeyhî Mehmed Efendi'de (Ekinci 2018: IV/ 2836) mükerrer şekilde yer almıştır. 18.

²⁸ "Göçdi dünyâdan beka iklimine bu pîr-i aziz/ Havzasın rahle-i cennet ide Rabbü'l-âlemîn/ Merhum el-Hâc Ahmed fevtine eyle duâ/ Dâr-ı Firdevsi envâr eyle Allahum hemîn/ Ve Râsîh Hacı Ahmed Beg/ İbni Sinan Paşa ruhlarına/ El-Fâtîha Rebiüllevvel 14 sene 1144 (Eren 1994: 49; Kahraman 2003: 63-7).

²⁹ Râsîh: *Nâmı Yûsuf'dur. Âb u hevâsı safâ-bahş-ı hasta-dilân olan Sofya kasabasından zuhûr etmiştir* (Çapan 2005: 218).

³⁰ Râsîh: *Sofyavî Buyıklı Hüseyin Çelebi-zâde Yûsuf Efendi'dür* (Abdulkadiroğlu 1999: 87).

yüzyılın bir diğer tezkiresi Sâlim’de ise bu gazelin Balıkesirli Râsih’e ait olduğu beyan edilmiştir.³¹

Kayınpederi Râmî Mehmed Paşa’nın Mısır’da vali iken divan kâtipliği yapması nedeniyle Sofyalı Râsih’i yakından tanıyan Sâlim: “*Gazel-i merkûm bunların zâde-i tab’-ı ra’nâlarından olduğu ma’lûm-ı cümle-i şu’arâdur.*” diyerek bu gazelin bütün şairler tarafından Balıkesirli Râsih’e aidiyetinin bilindiğine işaret etmiştir. Bu yönde Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin, Râsih’i tanıtırken: “*Ve Ahmed min Balıkesrî, sâhibü’l-gazeli’l-meşhûr*” ifadesi ile dikkatleri gazele çekmekle birlikte bu gazelin Balıkesirli Râsih’e ait olduğunu ifade etmiştir (Mecelletü’n-nisâb, 1100, vr. 227a). Bu doğrultuda Ali Canıp Yöntem de aşağıdaki ifadelerle gazelin Balıkesirli Râsih’e aidiyeti noktasında tespitlerde bulunmuştur.³²

Sofyalı Râsih, Sâlim’in kaynatası meşhur vezir ve şair Râmî Paşa’ya divan kâtipliği ettiği için, eğer gazel onun olsaydı Sâlim bilirdi. Bahusus Sâlim’in işaret ettiğine göre o devirde bütün şairler, bu nâmdâr gazelin Balıkesirli Râsih’in olduğunu biliyorlarmış. Esasen, tezkiresi birçok noktadan Sâlim’inkine tercih edilmek iktiza eden Safâî’nin böyle zühulleri vardır (Sevgi ve Özcan 1996: 230)

Sonuç

İslâm medeniyetinde öne çıkan isimlerin hâl tercümelerini toplum bilincine taşıyan disiplin içerisinde, birçok biyografik ve bibliyografik eser kaleme alınmıştır. Devletin çeşitli tabakalarında yer alan isimleri,

³¹ Râsih Beg: *Nâm-ı nâmî ve ism-i girâmîleri Ahmed’dir. Vilâyet-i Anadolu’da Balıkesir-nâm kasabadan zâhir ü âşikâr ve Râsih Beg demekle şöhet-şi’âr... Elsine-i nâsda şöhet-şi’âr olan bu gazel-i pür-iştihâr ol merd-i nâmdarın cümle-i güftârındandır. Gazel: Süzme çeşmin gelmesin müjgân müjgân üstüne / Urma zahm-ı sîneme peykân peykân üstüne... gazel-i merkûm bunların zâde-i tab’-ı ra’nâlarından olduğu ma’lûm-ı cümle-i şu’arâdur. Safâiyî, tezkiresinde Râsih-i sâbuku’z-zikrin olmak üzere sebt ü tahrîr ve mütercem-i sâbıkın rûznâmçe-i hâlin beyân eylediği mahalde tastîr etmesi sehv olmuş deyü hüsn-i tâbir olunmaktan gayri bir ‘ibâret-i dil-pezir münâsib-i takrîr olunmadı* (İnce 2005: 331-2).

³² Balıkesirli Râsih üzerinde yapılan son çalışmalar Sadık Yazar’a aittir. Bu isim etrafındaki tartışmalara değinen Yazar, ilk makalesinde Balıkesirli Râsih üzerinde daha önce gerçekleştirilen çalışmalardaki eksikliklere işaret etmiş; usul ve metot eleştirisinde bulunmuştur. Bu isme aidiyeti kesin ve muhtemel olan eserler, *Bülğatü’l-Ahbâb* adlı esere yönelik tanıtımlar makalenin kapsamını oluşturmuştur. İkinci makalede ise Balıkesirli Râsih’e ait mecmua tanıtılmış; içerik analizinden ve der-kenar notlarından hareketle makale tertip olunmuştur (Yazar 2020: 637-673; Yazar 2020: 27-62).

belirli şehrin meşhurlarını, tarikat ve tasavvuf erbabını, sanat ve edebiyat ehlini tanıtan bu eserler, sahanın değer ve genişlik kazanmasında öncü olmuş; ayrıca saha etrafında yazılan çalışmaların, çevresinde kümелendiği birer merkez hâline dönüşmüştür.

Geçmişte daha ziyade biyografik temelde kaleme alınan eserler, Bursalı Mehmed Tâhir, Mehmed Nâil Tuman gibi isimler tarafından bio-bibliyografik temelde inşa edilmiş ve birbirinin tamamlayıcısı olarak düşünülmüştür. Eserlerde temel ve genel bilgilerin zaman zaman eksik ve yanlışlarla malûl olmasından hareketle tafsilata inmeden, basit ama ihmal edilemez bir çerçeve etrafında inşa edilmeye çalışılan *Osmanlı Müellifleri* ve *Tuhfe-i Nâilî* geçmiş biyografik eserlerdeki yanlış ve hatalara düşmekten kurtulamamıştır.

Somut veriler ışığında gerçekleştirilen saptamalar ile eksik ve hatalı bilgilerin katlanarak birbirini tekrar eden bir yapıya sürüklediği görülmüş; gerek muahhar kaynaklarda gerekse günümüzdeki araştırmalarda, kaynaklara yönelik yaklaşımın nasıl olması gerekliliği temelinde daha kapsamlı çalışmalara zemin hazırlanmıştır. Kaynakların doğru konumlandırılmasına yönelik başlangıç aşaması olarak atfedilebilecek bu yazıda, söz konusu eserlerdeki yer yer eksik ve hatalı tespitlere yönelik bir yaklaşım sunulmuş, incelenen kaynaklarda yazar dikkatsizliğinden, kaynakların yeterli derecede incelenmemesinden, hatalı bilgilerin aynen tekrarından hareketle biyografik kaynakların bilimsel eleştiri süzgecinden geçirilmesi gerekliliği ortaya konulmuştur..

Çeşitli isimler özelinde birtakım saptamalar neticesinde müşterek mahlas kullanımından kaynaklı hatalar, kişilerin isimlerine yönelik yanlış tespitler, doğum ve ölüm tarihleri, eserlerin bir isme aidiyetinin tam olarak tespit olunamaması, tanıtılan isme yönelik verilen bilgilerin farklı isimlere aidiyeti vb. hususlar mevcut problemler olarak gözlemlenmiştir.

Gerek *Osmanlı Müellifleri* ve *Tuhfe-i Nâilî*'de gerekse diğer biyografik eserlerde yer yer hatalı ve eksik bilgilerin, tafsilata inmeden, derine nüfuz etmeden her bilgiyi doğru kabul eden bir anlayışla günümüzde sürdürülmesi ise silsile hâlinde yanlışlara yol açmıştır. Bu sebeple kaynakların çok boyutlu incelenip değerlendirilmesi, birinci dereceden kaynaklara ulaşılması, çok sayıda kaynağın tetkik edilmesi ve verilen

bilgilere ihtiyatla yaklaşılması gerekliliği bir kez daha ortaya konulmuştur.

Kaynakça

- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim (Haz.) (1999), *İsmail Belîğ, Nuhbetü'l-âsâr li-Zeyli Zübde'ti'l-Eş'ar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- AKKAYA, Hüseyin (2007), "Râsih Bey'in Üstüne Redifli Meşhur Gazelinde İkillemelerin Kullanılışı", *Turkish Studies*, C. II, sy. 3, s. 25-31.
- AKMANDOR, Ayten (1980), *Divân-ı Münîrî*, Y. Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi.
- AKMANDOR, Ayten (1983), *Münîrî ve Mihr ü Müşterî Mesnevisi*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi.
- AKÜN, Ömer Faruk (1992), "Bursalı Mehmet Tâhir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, VI, 452-461.
- ALP, Gökhan (2021), "Bilgi Karmaşasında Mutasavvıf Bir Şair: Ömer Nüzhet ve Eserleri", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. VIII, S. 20, s. 1-10.
- ARSLAN, Mustafa (hızl.) (2011), *Mustafa Hâkî el-Üsküdüârî Menâzîmü'l-Cevâhir Araçça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, Ankara: Genesis Yayınları.
- ARSLAN, Mustafa (2013), "Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yz. A.210 Numarada Kayıtlı Lügat Mecmuası Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies, international Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. VIII, sy.1, s. 579-600.
- Tayyarzâde Atâ (1293), *Târîh-i Atâ*, C. IV, İstanbul.
- AY, Ümran (e-makale), "Münîrî" *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/muniri-mdbir> (05.10.2020).
- AY, Ümran (2007), *Münîrî (öl.1521?)'nin Manzum Siyer-i Nebî'si (1.Cilt) (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- CANIM, Rıdvan (hızl.) (2000), *Latîfî, Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- CANIM, Rıdvan (1995), *Edirne Şâirleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

- CEVDET, Ahmet (hızl.) (1314/1896), *Evlîya Çelebi, Seyahat-nâme*, Dersaadet [İstanbul]: İkdâm Matbaası.
- ÇAPAN, Pervin (hızl.) (2005), *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî: Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr İnceleme-Metin-İndeks*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ÇİFTÇİ, Ömer (hızl.), "Fatîn Davud, Hâtîmetü'l-eş'âr", <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78465/fatin-davud---hatimetul-esar.html>, (20.03.2020).
- ÇORAK, Reyhan (2010), *Münîrî (öl.1521?)'nin Manzum Siyer-i Nebî'si-Cilt: 2-3 (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- EKİNCİ, Ramazan (Haz.) (2018), *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*, C. IV, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- ERBAY, Nazire (2012), *Edirneli Şâhidî'nin Leylâ vü Mecnûn (Gülşen-i Uşşâk) Mesnevîsi (İnceleme-Tenkitli metin)*, Y. Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- EREN, Muharrem (1994), *Zağnos Paşa*, Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı.
- ERGÜN, Sadeddin Nüzhet (1936), *Türk Şairleri*, C. I-III, İstanbul: Suhulet Basımevi.
- ERSOY, Ersen (2010), *II. Bayezid Devri Şairlerinden Münîrî-Hayatı, Eserleri ve Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- İNCE, Adnan (Haz.) (2005), *Tezkiretü'ş-Şu'arâ, Sâlim Efendi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İPEKTEN, Haluk vd. (1988), *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İSEN, Mustafa (1997), "Divan Edebiyatında Mahlasdaş Şairler", *Ötelerden Bir Ses: Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İSEN, Mustafa (Haz.) (2005), *Gelibolulu Âlî, Kühü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısım*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İSEN, Mustafa (1997), *Ötelerden Bir Ses – Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İSEN, Mustafa vd. (2015), *Şair Tezkireleri*, Ankara: Grafiker Yayınları.

- KAHRAMAN, Bahattin (2003), “Balıkesirli Râsih”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. VI, S. 10, s. 61- 74.
- KAPLAN, Yunus, “17. Yüzyıl Divan Şairi Zârî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Şiirleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. III, S. 12, s. 276-290.
- KAYABAŞI, Bekir (1997), *Kaf-zâde Fâzî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ı*, Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir (1964), *Türk Edebiyatı Tarihi-Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- KÖKSAL, Mehmet Fatih (e-makale), “Şâhidî İbrâhîm”, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sahidi-ibrahim> (01.10.2020).
- KURNAZ, Cemal-TATÇI, Mustafa, (tıpkıbasım) (2000), *Bursalı Mehmed Tâhir Osmanlı Müellifleri I-III*, Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- KURNAZ, Cemal-TATÇI, Mustafa, (tıpkıbasım) (2001), *Tuhfe-i Nâilî, Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri I-II*, Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- KUT, Günay (1971), “British Museum'daki Bazı Önemli Türkçe Yazmalar ve Tevaif-i Aşere'den Taife-i Bektaşiyân”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, s. 209-230.
- KUTLUK, İbrahim (hızl.) (1981), *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şuarâ*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KÜLEKÇİ, Numan (1999), *Mesnevi Edebiyatı Antolojisi, (XI-XX. Yüzyıllar El Yazması Metinler ve Özetleriyle)* C. II, Erzurum: Bakanlar Media.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (2014), *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- ÖZCAN, Hidayet (hızl.) (2000), *İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri*, C. III, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ÖZKAT, Mustafa (2011), *Münîrî (öl.1521?)'nin Manzum Siyer-i Nebî'si-Cilt: IV-V (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- PALA, İskender (1988), *Aşkî ve Divanı'ndan Örnekler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- PALA, İskender (1983), *Aşkî, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divanı*, Doktora Tezi, C. I-II, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Müstakimzade Süleyman Sadeddîn, *Mecelletü'n-nisâb*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Arapça Kitaplar Koleksiyonu, nr. 1100.
- Şemseddin Sami (1996), *Kâmûsü'l-Alam*, Ankara: Kaşgar Neşriyat.

- SANDIKÇI, Mesut (2009), "*Aynülkudât Hemedânî'nin Hayatı, Eserleri ve Temhüdât Tercümeleri (Metin-İnceleme)*", Y. Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SEVGİ, Ahmet - ÖZCAN, Mustafa (Haz.) (1996), *Prof. Dr. Ali Canip Yöntem'in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, İstanbul: Sözler Yayınları.
- SUBAŞI, Derya Adalar (e-makale), "Râzî, Mustafa Râzî Efendi", <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/razi-mustafa-razi-efendi> (03.10.2020).
- TOLASA, Harun (2002), *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TOP, Yılmaz (2011), *Münîrî (öl.1521?)'nin Manzum Siyer-i Nebî'si-Cilt: VI-VII (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TURHAN, Harun (1998), "*Aşki (Aynü'l-Kuzat Ali Hemadani)'in Kenzü'l-Hakaik ve Keşfü'd-Dekaik*", Y. Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÜNVER, İsmail (1991), "Aşkî, Üsküdarlı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, IV, s. 23.
- YAŞAR, Hüseyin Hüsameddin (1927/1928), *Amasya Tarihi*, C. IV, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.
- YAZAR, Sadık (2020), "Eylemişler Râsih'e Bühtân Bühtân Üstüne: Balıkesirli Râsih'in Eserlerine Dair Bilgilerin Tashihi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 24, s. 637-673.
- YAZAR, Sadık (2020), "Şahsi Bir Arşiv Kaynağı Olarak Balıkesirli Râsih'in Mecmuası: İçerik Analizi ve Derkenar Notları", *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, Yıl 6, S. 13, s. 27-62.
- YAZAR, Sadık (2013), *Üsküdarlı Aşkî'nin İki Tasavvufî Mesnevisi Tercüme-i Muhtarname Menâzilü's-Sâlikîn*, İstanbul: Okur Akademi.
- YAZAR, Sadık (2011), "XVI. Yüzyıl Şairlerinden Üsküdarlı Aşkî'nin Eserleri Hakkında Yeni Tespitler", *Türkiyat Mecmuası*, C. XXI, S. 1, s. 375-393.
- YILDIRIM, Ali (2006), *Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-nâmeler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- YILMAZ, Ali-AKKUŞ, Mehmet (hızl.) (1986), *Abdî-zâde Hüseyin Hüsameddin Amasya Tarihi*, C. 1, Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.